

MIȘCAREA LEGIONARĂ ÎN BUCOVINA DUPĂ MOARTEA LUI CORNELIU ZELEA CODREANU (1939-1940)

Radu Florian Bruja

Suceava

Regimul monarhiei autoritare sau dictatura regală cum a mai fost definit în istoriografia românească a fost expresia tendințelor autoritare ale regelui conjugate cu situația generală europeană care cunoștea practici asemănătoare. Antecameră a dictaturilor din România, regimul nu a intrat în conflict direct cu democrația românească interbelică, ci cu totalitarismul legionar. Regele a inițiat o serie de măsuri politice, economice, legislative pentru a-și întări autoritatea și a lovi în Mișcarea legionară. Ascensiunea extremei drepte românești concretizată prin votul din decembrie 1937 a îngrijorat cercurile de influență și de putere care gravitau în jurul regelui. Într-un răstimp de zece luni, Carol al II-lea a distrus baza constituțională a vechiului regim. Pe 11 februarie 1938 a introdus starea de asediu pe tot cuprinsul țării. Conform acestui decret, autoritățile militare erau împuternicite „de a cenzura presa și orice publicațiuni, având dreptul de a împiedica apariția oricărui ziar sau publicație”¹. Au fost acceptate doar cotidienele care au fost dispuse să se pună în slujba regimului. Astfel, ziarul cu orientare de extremă dreapta „Porunca Vremii” a continuat să apară, în limitele impuse de cenzură. Regimul intenționa să păstreze un ziar antisemit, în politica de apropiere de Germania acesta fiind considerat un atu. O zi mai târziu a fost revocată convocarea Parlamentului. Pe 20 martie a fost înlocuită Constituția din 1923 cu alta, nouă, bazată pe principii corporatiste și care concentra puterea în mâinile suveranului. Supusă unui plebiscit, Constituția nu emana de la națiune, ci invers, de la puterea executivă. Nu s-a respectat nici modalitatea legală de revizuire a vechii Constituții. Abrogarea Constituției din 1923 a reprezentat în fapt denunțarea pactului fundamental². Între cei 5483 de cetățeni români care au votat împotriva adoptării Constituției, foarte mulți au fost adepții Gărzii de Fier³.

¹ Ioan Scurtu, Doina Smârcea, Constantin Mocanu, *Documente privind istoria României între anii 1918-1944*, București, 1995, p. 439.

² Eleodor Foșăneanu, *Istoria constituțională a României (1859-1991)*, București, 1998, p. 75.

³ Cristian Sandache, *Național și naționalism în viața politică românească interbelică (1919-1940)*, Iași, 2001, p. 110.

Piatra de încercare a noului regim a reprezentat-o dizolvarea partidelor politice, fapt ce îngrădea definitiv viața democratică a țării. „Când partidele au încercat să întunece coroana, cea mai bună replică e aceasta” nota Armand Călinescu⁴. Rațiunea de a fi a regimului era chiar reprimarea Legiunii. În această reprimare erau interesate și vechile elite care se temeau de legionari, pe care îi considerau „cauza nemulțumirilor sociale” ce ar fi tulburat „liniștea societății, menținută cu chiu cu vai la suprafață” și a căror orientare politică externă îi neliniștea⁵. Numirea patriarhului în fruntea Consiliului de miniștri era o altă declarație de război dată Mișcării legionare, care „pretindea că numai ea reprezenta credința adevărată”⁶. Cunoscându-se religiozitatea Mișcării, această măsură urmărea atragerea clerului de partea regimului și îndepărtarea sa de ideile legionare.

Reprimarea Mișcării legionare a cunoscut diverse forme, de la supravegherea continuă până la arestări. Prin introducerea pedepsei cu moartea a fost intimidată orice manifestare legionară. Au fost percheziționate casele membrilor Mișcării, au fost confiscate materialele propagandistice și închise sediile acesteia. O rețea de informatori ai Siguranței supraveghea Legiunea pentru a preîntâmpina manifestările ostile regimului⁷. După arestarea și condamnarea lui C.Z. Codreanu, represiunea s-a abătut și mai violent asupra legionarilor. În întreaga țară, mii de legionari au fost arestați, judecați și condamnați, aproximativ 30.000 de locuințe au fost percheziționate și numeroase bunuri au fost confiscate. Multe facultăți din țară și-au pierdut studenții, acuzați de a fi partizani ai Mișcării legionare⁸. Foștii membri de partid ai extremei drepte au fost puși sub supraveghere de Chesturile de Poliție și de Legiunile de jandarmi⁹. Sub supraveghere militară au fost puse și edificiile publice sau localurile, existând informații că „studenții cuziști și legionari cu zvastica la butonieră și crucea Majadahonda” se întruneau pentru a critica măsurile regimului. Literatura legionară a fost confiscată și, din ordinul lui Ar. Călinescu, arsă. Au fost confiscate inclusiv plăcile de patefon care aveau imprimate cântece legionare, iar de pe troițe au fost șterse însemnele gardiste¹⁰. În primele luni ale regimului autoritar carlist s-au efectuat o serie de percheziții la sediile legionare și la locuințele personale pentru a se descoperi materiale compromițătoare și acuzatoare la adresa Mișcării și a liderilor acesteia. În lunile aprilie și mai au început arestările masive, zeci de legionari fiind internați. Mardarie Popinciuc, un legionar din satul Mihoveni (jud. Suceava), a publicat 70 de nume de studenți, majoritatea la teologie sau la drept în Cernăuți, arestați și încarcerați la Zalău, Satu Mare, Alba Iulia și Deva¹¹.

⁴ Armand Călinescu, *Însemnări politice (1919-1939)*, ediție de Al. Gh. Savu, București, 1991, p. 373.

⁵ Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail”. Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, București, 1999, p. 351.

⁶ *Ibidem*, p. 352.

⁷ Cristian Sandache, *op. cit.*, p. 112-114.

⁸ Paul D. Quinlan, *Regele playboy. Carol al II-lea al României*, București, 2001, p. 263.

⁹ Cristian Sandache, *op. cit.* p. 112.

¹⁰ *Ibidem*, p. 113.

¹¹ Mardarie Popinciuc, *Pentru Sfânta Cruce pentru Țară*, Buenos Aires, 1985, p. 285-287.

În ciuda măsurilor autorităților împotriva Mișcării, legionarii au continuat să se întâlnească, să facă planuri, să strângă sume de bani pentru ajutorarea liderilor închiși și chiar să depoziteze arme. Măsurile de concentrare a puterii politice în mâinile regelui și anularea ultimelor vestigii ale democrației românești au lovit tot mai dur în Mișcarea legionară. Cu toate acestea, propaganda legionară în vremea regimului autoritar al regelui Carol al II-lea a îmbrăcat diverse forme. Propaganda clandestină a continuat la felurite ocazii: la serbări, la nunți, în biserici și universități. De la înscrierea în Societățile arcășești bucovinene, în Frățiile de Cruce, lansarea de zvonuri, organizarea în grupuri mici, răspândirea de manifeste, curierat și excursii turistice cu scop propagandistic ascuns până la atentatele teroriste din toamna anului 1938, nimic nu a lipsit din arsenalul de luptă al activiștilor Legiunii. Dar decizia de a-l lichida pe liderul extremei drepte a aruncat Garda în haos. Pentru Mișcarea legionară începea o nouă etapă în istoria ei¹².

Moartea lui Corneliu Z. Codreanu i-a dezorientat pe legionari, care pierzându-și curajul au semnat „Declarația de desolidarizare” și au trecut de partea regimului. Mișcarea violentă de reprimare a Legiunii, parte refugiată în străinătate, parte supravegheată sau închisă, avea menirea de a pregăti, pentru acei legionari care nu erau atât de atașați de gruparea lui Corneliu Z. Codreanu, un nou organism politic, cu similitudini și caracteristici ale sistemului fascist¹³. Pe 16 decembrie 1938 a fost înființat Frontul Renașterii Naționale, decretat drept organizație politică unică în stat, care avea printre obiective înregimentarea întregii populații, inclusiv a legionarilor. Partidul unic al regimului autoritar carlist trebuia să distrugă coeziunea Mișcării legionare și să atragă populația de partea regimului. Astfel, mulți legionari au aderat la F.R.N. Cel mai cunoscut exemplu l-a reprezentat adeviziunea celor 34 de preoți legionari care, considerând moartea Căpitanului drept voința divină, au trecut de partea noului regim. În deruta de după asasinarea lui Codreanu, alți 131 de lideri legionari încarcerăți în lagărul de la Vaslui au semnat un apel la supunere și încetarea luptei¹⁴. Aceștia au transmis instrucțiuni centrelor legionare din toată țara ca legionarii să se înscrie în Frontul Renașterii Naționale, pentru ca, mai târziu, să-l poată răzbuna pe C.Z. Codreanu¹⁵. Deși Bucovina era cunoscută ca un fief important al Legiunii, au fost și aici constatate atitudini defetiste, de descurajare. Legionarii cernăuțeni acuzați de atentatele din noiembrie au semnat documente asemănătoare¹⁶. Unii legionari erau convinși că prin partidul

¹² Pentru detalii, vezi Radu Florian Bruja, *Mișcarea legionară în Bucovina în primul an al regimului autoritar carlist*, în „На Перспективнах Hayki. Materialele Simpozionului internațional Raimund Fridrich Kaindl”, Cernăuți, 2006, p. 238-240.

¹³ Michele Rallo, *România în perioada revoluțiilor naționale din Europa (1919-1945). Mișcarea legionară*, București, 1999, p. 82.

¹⁴ Francesco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier (1919-1941). Mistica ultranaționalismului*, București, 1995, p. 260.

¹⁵ Dragoș Zamfirescu, *Legiunea Arhanghelul Mihail de la mit la realitate*, București, 1997, p. 268.

¹⁶ Ilarion Țiu, *Mișcarea legionară după Corneliu Codreanu. Dictatura regală (februarie 1938-septembrie 1940). Mecanismele schimbului de generație*, București, 2007, p. 108.

carlist și-ar putea atinge scopurile. Fostul simpatizant legionar Friederich Trzeszczakovski din Vicovul de Sus, eliberat din lagărul de la Miercurea Ciuc, a semnat declarația de desolidarizare afirmând: „mă desolidarizez cât mai repede de acești indivizi iresponsabili care mi-au răpit echilibrul sufletesc și mi-au otrăvit viața”¹⁷. Alții erau de părere că aderarea la F.R.N. ar ajuta camarazii încarcerați¹⁸. Legionarul Ioan Baloschi din București, care lucra la Cernăuți, spunea că s-a înscris de formă în F.R.N. și că declarația de desolidarizare este doar de circumstanță¹⁹. Autoritățile erau conștiente de acest fapt când notau că „anumiți agenți ai partidului legionar desființat nu pierd prilejul ca la diferite ocazii să-și manifeste neîncrederea în F.R.N.”²⁰. În acest context, avea dreptate Constantin Argetoianu când spunea că „prin acte de lașitate impuse nu se îndreaptă moravurile”²¹. Aceste adeziuni nu aveau nicio garanție, dar se spera că prin încadrarea unui număr cât mai mare de legionari să se slăbească fanatismul Mișcării.

Nu toți liderii legionari au fost însă de acord să treacă de partea regimului. Încă din a doua jumătate a anului 1938 a început exilul legionar în Germania. Gestapo-ul avea grijă ca toți liderii legionari să intre în posesia unui pașaport german, „Reichdeutsch Imigrante pass”, având ca semn de recunoaștere un **I** înaintea numelui²². O parte a liderilor legionari au trecut la 15 decembrie 1938 prin Bucovina spre a se refugia în Polonia. Din primul grup făceau parte preotul Ion Dumitrescu Borșa, inginerul Nicolae Horodniceanu și avocatul Stelian Stănicel. Al doilea grup era format din Viorel Trifa, Nicolae Pătrașcu, Anghel Dragomir și Titi Cristescu²³ și trebuia să treacă prin Bucovina la începutul lunii ianuarie. Poliția aflase de intenția acestora și primul grup a reușit cu greu să treacă Ceremușul. În aceste condiții, susține Horia Sima, grupul său a ales o altă variantă de părăsire a țării²⁴.

În tentativa de atentat la viața regelui din primele zile ale anului 1939 au fost implicați și bucovineni, marea lor majoritate studenți finanțați de avocați legionari din Cernăuți²⁵. În ianuarie 1939, Poliția din Rădăuți informa autoritățile că a fost

¹⁷ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Suceava (infra: ANDJ Suceava), Fond special prefectura județului Rădăuți, inv. nr. 101, 107/1939, f. 5-7.

¹⁸ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare A.N.I.C.), Fond Ministerul de Interne, Chestura Generală de Poliție, vol. II, inv. nr. 2350, 11/1939, f. 438.

¹⁹ *Ibidem*, f. 436.

²⁰ A.N.I.C. Fond Frontul Renașterii Naționale, inv. nr. 602, 6/1939, f.130;

²¹ Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*, vol. VI, ediție de Stelian Neagoie, București, 2003, p. 31.

²² Mihai Fătu, Ion Spălățelu, *Garda de Fier. Organizație teroristă de tip fascist*, București, 1980, p. 236.

²³ Ștefan Palaghiță, *Garda de Fier spre reînvierea României*, București, 1993, p. 95-97; detalii despre trecerea clandestină a frontierei prin punctul Ghica Vodă, vezi Ion Dumitrescu-Borșa, *Memorii legionare. Cal troian intra muros*, ediție de Zelea Codreanu, București, p. 253-255.

²⁴ Horia Sima, *Sfârșitul unei domnii sângeroase. Pagini din istoria Gărzii de Fier (10 decembrie 1939 – 6 septembrie 1940)*, Timișoara, 1995, p. 95; vezi și Ilarion Țiu, *op. cit.*, p. 117.

²⁵ Victor Slăvescu, *Note și însemnări zilnice*, vol. II, ediție de Georgeta Panelea Filitti, București, 1996, p. 354.

răspândită în România știrea conform căreia a apărut la Berlin volumul *Codreanu și Garda de Fier. Cartea eroului asasinat al poporului român*, care urma să se vândă în țară²⁶. Mai mult, erau interzise parastasele pe motiv că legionarii intenționau să officieze slujbe pentru „morții lor”, în diferite biserici și mănăstiri din alte localități decât cele de domiciliu²⁷.

Măsurile luate de autoritățile militare și polițienești împotriva Mișcării legionare după asasinarea lui C.Z. Codreanu și păreri împărțite ale acestora privind poziția față de partidul unic al regimului carlist au distrus coeziunea din rândurile legionarilor. Eforturile unor legionari de a sfida măsurile luate de statul român nu au avut succes, ceea ce dovedește deznădejdea în care se găseau cei mai mulți dintre membrii fostului partid Totul pentru Țară. Rapoartele autorităților întocmite la începutul anului 1939 dovedesc că Mișcarea intrase în declin.

Regimul s-a folosit de represiune împotriva elementelor radicale din Legiune, în timp ce pe moderați i-a umilit. Aceștia au fost eliberați din închisori cu condiția să se dezică de Gardă și să treacă de partea regimului. Tensiunea plană peste țară la începutul anului 1939. Mișcarea legionară se afla în cel mai prost moment al ei, fiind nevoită să se retragă din prim-planul luptei politice. Din dările de seamă asupra stării de spirit a populației reiese că Legiunea își încetase orice activitate. Din punct de vedere politic întreaga populație era înscrisă în F.R.N., „inclusiv foștii aderenți și simpatizanți ai Mișcării legionare”, se preciza într-un document²⁸. Un document al consulatului german din Cernăuți vorbea despre „patrule întărite de militari și jandarmi care străbăteau străzile”²⁹. Consulul german din Cernăuți vedea astfel situația: „Nu cred că în aria de resort a consulatului se va mai ajunge la dispute violente. Garda de Fier nici nu va mai fi în stare de așa ceva. Într-un mod previzibil, lipsesc conducătorii, mijloacele și chiar factorul psihologic, încrederea în succes. Fapte izolate ale unor indivizi izolați pot apărea însă mereu”³⁰. La începutul anului 1939 mai existau elemente legionare adversare regimului carlist. Autoritățile aveau informații despre grupuri legionare clandestine formate mai ales din „elemente mai puțin cunoscute, dintre cei încercați și hotărâți la acte de teroare”. Cu toate acestea, la sfârșitul lunii februarie 1939 nu se mai consemnau activități conspirative legionare³¹.

Grupările legionare din Bucovina nu au renunțat definitiv la acțiunile conspirative, dar ele nu mai erau în cadru organizat. Cei mai mulți activau pe cont propriu sau în echipe de trei-patru membri. Legătura dintre ei era ținută prin curieri. Din această cauză, nu au mai fost operate arestări masive în prima jumătate a anului 1939, doar un număr mic de legionari fiind încarcerati³². Un prilej de

²⁶ ANDJ Suceava, Fond Poliția Rădăuți, inv. nr. 13, 3/1939, f. 2.

²⁷ Arhivele de Stat ale Regiunii Cernăuți (în continuare A.S.R.C.), Fond Inspectoratul Regional de Poliție, Cernăuți, tom IV, d. 11. 502, d. 6.

²⁸ Idem, Fond Administrația de Stat, Cernăuți, tom I, d. 1267, f. 41.

²⁹ Armin Heinen, *op. cit.* p. 361.

³⁰ *Ibidem*, p. 362.

³¹ A.S.R.C., Fond Administrația de Stat, Cernăuți, tom I, d. 1267, f. 60-61.

³² *Ibidem*, f. 61.

manifestare a opiniei politice a reprezentat-o simulacrul de scrutin electoral din iunie 1939. Legionarilor li s-a cerut să anuleze voturile sau să se abțină de a participa de scrutin³³. Cu ocazia acestor alegeri, s-a constatat un mare absentism al legionarilor deși votul era obligatoriu³⁴.

Dar întrunirile legionarilor bucovineni erau tot mai rare. Vara anului 1939 a decurs liniștit, neconsemnându-se nicio activitate legionară. Poliția a reușit să plaseze informatori în rândul legionarilor. Unul din aceștia, cunoscut sub numele de informatorul Petrescu, a deconspirat un grup legionar care organiza întruniri secrete în două case de pe străzile Ștefan cel Mare și I.C. Brătianu din Rădăuți³⁵. Și în Cernăuți a fost deconspirat sediul legionar din strada Bucovinei³⁶.

Toamna a început extrem de violent. Pe 21 septembrie 1939, primul ministru Armand Călinescu a fost asasinat de către o echipă de legionari condusă de Miti Dumitrescu, de curând întors din Germania. Istoriografia română a lansat ipoteza că asasinatul a fost pus la cale de serviciile secrete germane. Istoricul Armin Heinen se îndoiește de această ipoteză. Documentat în sursele germane, el consideră că Berlinul nu avea niciun interes să schimbe politica internă din România cu ai cărei conducători colabora foarte bine³⁷.

Represiunea regelui, drept răzbunare a acestui act, trădează caracteristici totalitare. Alături de echipa care a săvârșit crima, în fiecare județ s-a ordonat executarea a câte trei legionari, fără judecată. Între legionarii care au fost executați în zilele de 21-23 septembrie s-au numărat cei socotiți periculoși, excluzându-i pe cei care erau înregimentați în Frontul Renașterii Naționale³⁸. Consulatul german din Cernăuți a întocmit o listă cu legionarii bucovineni executați în septembrie 1939. În zilele de 21-23 septembrie 1939 au fost împușcați în județele Bucovinei următorii legionari: Valerian Irimiciuc, Traian Țăranu, Luchian Cozan (jud. Câmpulung), Silvestru Pisarciuc, Francisc Regwald, Ioan Molotic (jud. Cernăuți), Ioan Nicolae Reuț, Ion Gemeniuc și Spiridon Jitaru (jud. Suceava). În lagărul de la Miercurea Ciuc fost asasinat studentul cernăuțean Radu Zus³⁹. Cadavrele celor asasinați au fost expuse timp de trei zile în piețele publice. Elevii din toate școlile au fost aduși să le vadă și nici copiii celor uciși nu au fost cruțați de acest „spectacol”⁴⁰. Cineva remarcase sarcastic că Legiunea devenise „ca un cartof. Partea cea mai bună se afla sub pământ”⁴¹. Au existat și voci din rândul legionarilor care au condamnat asasinarea lui Armand Călinescu. Fruntașul gardist Victor Ion

³³ Idem, Fond Inspectoratul Regional de Poliție, Cernăuți, tom IV, d.11.501, f. 17.

³⁴ ANDJ Suceava, Fond Poliția Rădăuți, inv. nr. 13, 3/1939, f. 23.

³⁵ *Ibidem*, f. 69.

³⁶ A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne, Chestura Generală de Poliție, vol. II, inv. nr. 2350, 11/1939, f. 437.

³⁷ Armin Heinen, *op. cit.*, p. 400-402.

³⁸ Dragoș Zamfirescu, *op. cit.*, p. 271.

³⁹ *Din luptele tinereții român 1919-1939 (culegere de texte)*, ediție de Duiliu Sfințescu, București, 1993, p. 192-195.

⁴⁰ Ștefan Palaghița, *op. cit.*, p. 192-195.

⁴¹ Paul D. Quinlan, *op. cit.*, p. 292.

Vojen s-a desolidarizat de crimă, afirmând că Horia Sima a comis asasinatul prin intermediul fanaticului Miti Dumitrescu pentru a nu i se putea disputa conducerea Mișcării legionare la momentul oportun. „Această crimă – credea Ștefan Palaghița – ne-a costat uciderea aproape a întregii elite legionare, zdruncinând extraordinar ierarhia Mișcării. S-au pierdut nu numai valori capabile să traducă în faptă gândurile Căpitanului, ci însuși climatul spiritual menit să favorizeze pregătirea noilor elemente”⁴². În toamna anului 1939, după loviturile primite în urma asasinării primului ministru, a încetat orice activitate a Mișcării legionare. Rapoartele asupra stării de spirit a populației evidențiază o liniștire a spiritelor. „Nu se semnalează nicio activitate din partea elementelor legionare”, scria într-un astfel de raport, însă sentimentele prolegionare s-au păstrat. Preotul Spănu, arestat la Penitenciarul Câmpulung, a primit permisiunea să officieze o slujbă, alături de alți 30 de legionari bucovineni în care să-l pomenească pe fostul prim ministru. Aceștia au cântat în cor „Veșnică pomenire”, înlocuind numele lui Călinescu cu morții legionari căzuți în zilele represiunii din septembrie⁴³. Rapoarte similare din ținutul Suceava dovedesc că în lunile octombrie-noiembrie nu s-au înregistrat evenimente puse la cale de Legiune care să intereseze ordinea și siguranța statului. În ultimele trei luni ale anului „din partea elementelor legionare din ținut nu se semnalează nicio activitate”⁴⁴. Și la Cernăuți, în rapoartele lunii noiembrie era notat că „nici fostele elemente legionare n-au avut curaj să se manifeste cu ceva”⁴⁵. Și vechii legionari resimțeau momentul ca fiind prost. „Nu mai primeam niciun semn de la nimeni că Garda de Fier mai trăia. Și asta ne deznădăjduia cel mai mult”, scria un legionar⁴⁶. Mișcarea legionară ajunsese într-un moment extrem de dificil. S-au constatat însă manifestări de pasivitate față de inițiativele regimului. Studenții legionari au refuzat să se înscrie în organizația unică Frontul Național Studentesc, iar cei care au făcut-o s-au declarat împotriva predării bunurilor Mișcării legionare în patrimoniul organizației⁴⁷. Aceeași atitudine au adoptat-o și față de Serviciul Social, deși în conducerea acestuia au ajuns mulți legionari, pentru a-și putea continua activitatea și a nu fi în afara legii⁴⁸.

Începutul anului 1940 a adus o regrupare a legionarilor din Bucovina. Politica de reconciliere națională inițiată de rege a permis legionarilor să se regroupeze. Legionarii din Cernăuți au reușit să restabilească legăturile dintre ei. Noua organizație a fost împărțită în trei grupe, fiecare cu un conducător ajutat de un camarad, care îl înlocuia pe șeful său direct, în caz că acesta ar fi arestat. Astfel de

⁴² Ștefan Palaghița, *op. cit.*, p. 122.

⁴³ A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne, Chestura Generală de Poliție, vol. II, inv. nr. 2350, 11/1939, f. 54.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 16.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 156.

⁴⁶ Mardarie Popinciuc, *op. cit.*, p. 310.

⁴⁷ A.N.I.C. Fond Ministerul de Interne, Chestura Generală de Poliție, vol. II, inv. 2350, 11/1939, f. 132.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 23.

grupe au fost organizate și în mediul rural⁴⁹. S-a reușit și strângerea de fonduri și pachete cu alimente pentru legionarii încarcerați⁵⁰. S-au restabilit legături și cu nucleele teroriste aflate în Germania, care intenționau să se întoarcă în țară⁵¹. Autoritățile au operat noi arestări, printre cei internați în lagăre la începutul anului 1940 aflându-se și Petru Popovici din Suceava, Elovei Rusu din Berchișești, Teodor Istrate din Vama, Toader Buburuzan din Mănăstirea Humorului, descoperiți că strânseseră arme pentru Legiune⁵².

Având în vedere situația gravă a țării în condițiile declanșării războiului, regele a demarat politica de reconciliere atât cu vechii lideri democrați, cât și cu legionarii. Într-un document al partidului unic carlist se spunea că o pacificare nu se putea realiza fără „contact cu foștii conducători ai legionarilor, o pacificare definitivă necesitând o luare de contact”⁵³. Vasile Noveanu, Ilie Gârneață, Corneliu Georgescu, în numele organizației legionare, s-au declarat dispuși să colaboreze cu regele. Cunoscuți ca „adepti fideli, dar nu atât de înverșunați” ai Gărzii de Fier, ei au înțeles că o colaborare cu regimul poate aduce avantaje, atât pentru ei, cât și pentru cei aflați în închisori⁵⁴.

Negocierile cu autoritățile au început încă din octombrie 1939 când legionarul Nicolae Cojocaru și alți camarazi aflați în libertate au intrat în legătură cu liderii politici ai vremii pentru a negocia eliberarea celor aflați în închisori și a-i orienta spre Frontul Renașterii Naționale. Tratatul a continuat și în luna decembrie, direct cu mareșalul palatului, Ernest Urdăreanu, implicați fiind și cei din exil⁵⁵. În fața a 220 de conducători ai Gărzii, Mihail Ghelmegeanu a declarat, pe 8 martie 1940, că regele salută colaborarea dintre Frontul Renașterii Naționale și legionari⁵⁶. Foarte zgomotoase, tratativele dintre împuterniciții guvernului și legionarii reprezentați de Vasile Noveanu au dus la eliberarea din închisori și grațierea liderilor rămași în viață. Peste 250 de legionari au semnat „Declarația de desolidarizare”, o veche găselniță a lui Armand Călinescu.

În martie 1940 a fost semnată „Mărturisirea de credință” de către membrii fostului partid Totul pentru Țară. În acest document se spunea, printre altele: „luptători neînfricați pentru statul integral, național, pionieri ai Domniei atotstăpânitoare, a Domnului cu măreția Voevodală, nu ne-am îndoit nici în suferință, nu ne-am înclinat nici în credința că Domnul acestei generații tinere va fi împlăcutorul unei Români puternice în granițele ei de nestrămutat și respectată în

⁴⁹ ANDJ Suceava, Fond Legiunea de jandarmi Rădăuți, inv. nr. 146, d. 1/1940, f. 19.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 9.

⁵¹ *Ibidem*, f. 3.

⁵² *Ibidem*, f. 25; Poliția a întocmit o serie de liste, pe județe, cu legionarii care trebuiau supravegheați, împărțiți în două categorii, A și B, în funcție de pericolul pe care credeau autoritățile că îl reprezintă; o astfel de listă cu 46 de nume, vezi A.S.R.C. Fond 20, Prefectura județului Storojineț, tom I, d. 279, f. 9 și 50.

⁵³ A.N.I.C., Fond Frontul Renașterii Naționale, inv. nr. 602, 141/1940, f. 43.

⁵⁴ Armin Heinen, *op. cit.*, p. 402.

⁵⁵ Dragoș Zamfirescu, *op. cit.*, p. 271.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 402.

concertul politic mondial”⁵⁷. În lista legionarilor care au trecut în tabăra regimului autoritar carlist se regăsesc și semnăturile fruntașilor bucovineni Radu Mironovici, Vasile Iașinski, Saghin Lazăr, Sebastian Erhan, Arcadie Bruja, Dumitru Hojbotă. Documentul a fost completat de o circulară adresată foștilor camarazi „crescuți în credința și disciplina legionară”, „monarhiști prin plămada noastră sufletească, carliști prin frământările noastre din 1927”, semnată de aceleași persoane și prin care se cerea adeviziunea tuturor gardiștilor la structurile statului și ale partidului unic. Poziția legionarilor față de acest act nu a fost unanimă. Unii își manifestau satisfacția că guvernul a ajuns la concluzia că numai colaborarea cu legionarii poate rezolva apropierea de Germania. Alții erau de părere că liderii lor s-au înțeles cu guvernul pentru a-și atinge obiective de moment⁵⁸. Fruntașul țărănist Zaharia Boilă spunea despre această reconciliere că a scris „cea mai odioasă pagină din istoria mișcării”⁵⁹. Presa vremii a acordat spații ample acestui eveniment. „Porunca Vremii” a devenit ziarul Legiunii, păstrându-și tonul antisemit. Neputând fi atacați regele și regimul său, ziarul a prezentat situația din Bucovina exagerând poziția ocupată de evrei în economia provinciei. În articole ca *Jidanii speculează satele și orașele bucovinene*⁶⁰, *Agricultura bucovineană prădată de samsari jidani*⁶¹, *Pământul Bucovinei speculat de jidani*⁶² era prezentată situația din provincie, arătându-se rolul pe care legionarii trebuie să îl aibă în noua conjunctură politică. Legionarii din Bucovina țineau legătura cu liderii de la București, prin Neagu Flondor, rudă cu mareșalul palatului, Gheorghe Flondor, care le-a sugerat să ceară o audiență la rege⁶³. Și Horia Sima avea un om de legătură cu reprezentanții Mișcării din Bucovina, pe avocatul cernăuțean I. Țurcanu⁶⁴. În aprilie 1940, printr-o hotărâre de guvern au fost desființate lagărele de la Vaslui, Miercurea Ciuc și Sadaclia, astfel încât ultimii legionari bucovineni internați au putut să se întoarcă acasă⁶⁵. Mulți dintre aceștia au fost recrutați și concentrați repede, fără să poată să se reorganizeze în structurile partidului. Cu toate măsurile de destindere luate, nu s-au aprobat deshumarea și înmormântarea creștinească a liderilor morți în ultimii ani, ci doar punerea unor troițe sau cruci pe locurile unde au fost uciși⁶⁶. Declarația legionarilor a fost făcută publică în toate cotidienele regimului, dar nu a putut înșela pe nimeni. În realitate, nu regele obținuse o victorie prin încorporarea legionarilor în F.R.N., ci aceștia au obținut un real succes, așa cum o vor dovedi evenimentele care aveau să vină. Competiția dintre regele Carol al II-lea și

⁵⁷ ANDJ Suceava, Fond prefectura județului Baia, inv. nr. 274, 1/1939 f. 69.

⁵⁸ Idem, Fond special prefectura județului Rădăuți, inv. nr. 101, 99/1940, f. 2.

⁵⁹ Zaharia Boilă, *Aminitiri și considerații asupra mișcării legionare*, ediție de Marta Petreu și Ana Cornea, Cluj-Napoca, 2002, p. 85.

⁶⁰ „Porunca Vremii”, din 13 martie 1940, p. 1.

⁶¹ Idem, din 14 martie 1940, p. 1.

⁶² Idem, din 15 martie 1940, p. 1.

⁶³ Horia Sima, *op. cit.* p. 36.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 110.

⁶⁵ ANDJ Suceava, Fond prefectura județului Baia, inv. nr. 274, 1/1939, f. 98.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 113.

legionari pentru conducerea partidului unic și, implicit a țării avea să demonstreze nesinceritatea ambelor tabere. Fiecare parte își avea propriile obiective: suveranul avea nevoie de colaborarea Gărzii de Fier pentru a obține sprijinul Berlinului, în timp ce legionarii voiau puterea deplină și chiar abdicarea regelui. Într-un raport al comisariatului de poliție din comuna Dărmănești (jud. Suceava) se spunea că intrarea elementelor legionare în Frontul Renașterii Naționale era una de conjunctură și că legionarii au căzut de acord să colaboreze cu regimul doar în probleme care nu le lezează interesele și care au figurat în programul Partidului Totul pentru Țară⁶⁷. În acest context, autoritățile au continuat să supravegheze cu grijă activitatea Legiunii. Din dările de seamă pe lunile aprilie și mai 1940 se constata: „din partea fostului partid legionar, nicio mișcare suspectă”⁶⁸.

Pe parcursul anului 1940, regimul carlist a obținut un relativ succes, mai cu seamă prin reconcilierea cu Mișcarea legionară. Dacă regimul și societatea românească apăreau „într-o armonie mirifică sub conducerea marelui voievod”, în realitate, situația internă și internațională s-a agravat constant. Coroana și elementele care gravitau în jurul ei erau tot mai expuse prăbușirii. Sub presiunea legionarilor – dovadă de încredere pentru Germania că România nu îi era un adversar – și al opoziției interne, Carol a înțeles treptat că trebuie să cedeze în problema partidului unic și a regimului pentru a căuta o soluție mai viabilă pentru noua conjunctură internă și internațională. „F.R.N. a dat greș și organizația lui este defectuoasă. Trebuie creat un organism politic autoritar și unitar, la care sunt gata să colaboreze și ei [legionarii]”⁶⁹.

Trecerea spre un regim totalitar a fost marcată de o serie de decrete-legi care anulau și ultimele vestigii ale democrației. La 22 iunie 1940, în chiar ziua căderii Franței, aceste măsuri au debutat cu *Decretul lege pentru transformarea Frontului Renașterii Naționale în Partidul Națiunii*, completat în aceeași zi cu *Decretul-lege pentru apărarea ordinii unice și totalitare în statul român*. Horia Sima i-a arătat regelui, în audiența din 18 iunie, că schimbarea politicii externe a României trebuia urmată de una internă, astfel că partidul unic al regimului carlist, pentru a deveni viabil, avea nevoie de un proiect conceput de legionari și care să nu le amintească de Armand Călinescu⁷⁰. O zi mai târziu Horia Sima lansa invitația aderării la Partidul Națiunii: „ordon tuturor camarazilor și prietenilor să se înscrie de îndată în Partidul Națiunii unde, ca ostași credincioși, vor putea sluji cu toată credința și cu toate puterile lor Țara și Regele, așteptând cu calm și încredere viitorul.”⁷¹ Considerat un dușman al Legiunii, regele savura momentul în care un grup de studenți legionari au strigat în public: „Camarazi, avem un Căpitan! Să ne trăiască Căpitanul nostru, Maiestatea Sa Regele!”⁷²

⁶⁷ ANDJ Suceava, Fond Poliția Suceava, inv. nr. 16, 3/1940, f. 41.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 59 și 98.

⁶⁹ Carol al II-lea, *Însemnări zilnice (1938-1951)*, vol. III, 15 decembrie 1939 – 7 septembrie 1940, ediție de Nicolae Rauș, București, 1997, p. 206.

⁷⁰ Ștefan Palaghița, *op. cit.*, p. 110.

⁷¹ Michelle Rallo, *op. cit.*, p. 89.

⁷² A.N.I.C., Fond Frontul Renașterii Naționale, inv. nr. 602, 840/1940, f. 51.

Încercările de adaptare a politicii interne și externe a țării la situația internațională au devenit zadarnice în ziua în care Uniunea Sovietică și-a reclamat „dreptul” asupra Basarabiei, la care a adăugat și partea de nord a Bucovinei. Izolată în plan internațional, România a trebuit să se supună. Astfel, în ultimele zile ale lunii iunie Bucovina a fost ruptă în două, mare parte din legionarii din județele Cernăuți și Storojineț luând drumul refugiului.

În zilele dificile ale refugiului ce a urmat ultimatumului sovietic, tensiunile interetnice au răbufnit violent. Autoritățile locale au redactat o serie de documente, păstrate în arhive, privind un număr de incidente, vinovați de violențe fiind deopotrivă evreii și românii. Astfel, în comuna Pojorâta, Șipote-Suceava, Cernăuți s-au consemnat acte de violență ale evreilor îndreptate împotriva românilor, fie că era vorba sau nu de legionari. Rapoartele românilor refugiați din Bucovina, ca și unitățile militare retrase condamnă univoc comportarea evreilor față de populația românească rămasă fără protecție. La Cernăuți, se spune într-un raport al Marelui Stat Major, în momentul în care a început retragerea „evreii au inițiat manifestații antiromânești, au rupt steagul național și au scuipat pe el, au înălțat și au fluturat steagul roșu pe monumentul Unirii”. Din păcate nu există surse care să conteste aceste informații, ce vin dintr-o singură direcție⁷³. Acuzați de multe din violențele înregistrate în teritoriul ocupat al Bucovinei nu sunt soldații Armatei Roșii, documentele arătând că evreii sunt cei care au instigat. Cert este că aceste informații sunt culese de la refugiații veniți din teritoriul ocupat și nu pot fi luate ca sigure, însă, în astfel de momente, răbufnesc și ies la suprafață suferințe reprimite de-a lungul anilor, ce „s-au născut din sentimentul de legitimă revoltă”, ceea ce explică și reacția violentă a românilor împotriva evreilor⁷⁴. O poziție echilibrată are istoricul Jean Ancel care recunoaște participarea unor evrei la acțiunile antiromânești. Generalizarea este greșită pentru că foarte mulți evrei, de tradiție germană, nu au simpatizat comunismul și aveau aceeași spaimă de ocupația sovietică⁷⁵. Astfel de incidente au fost semnalate și în Basarabia.

Vara anului 1940 a consemnat în Bucovina o serie de evenimente în urma cărora și-au pierdut viața mulți evrei. Negăsind vinovați pentru situația lor, românii au aruncat vina pe minoritatea evreiască. Bucovina era recunoscută ca un spațiu de atractivitate atât pentru legionari, cât și pentru cuziști. Numărul mare de evrei și tensiunile interetnice au dus la întreținerea sentimentelor antisemite, evenimentele din iunie radicalizând tensiunile. Reacția românilor a fost promptă și la fel de violentă. În retragere, trupele române din Ciudei (jud. Storojineț) au surprins patru evrei ieșind prea repede cu un steag roșu în întâmpinarea trupelor sovietice. Toți patru au fost maltratați și uciși. Militari din aceeași unitate – Regimentul 86 Vânători de munte – au arestat evreii din satele rămase de partea românească, aproape de frontieră – Bănila, Vicovul de Sus, Straja – pe care i-au împușcat. Alți

⁷³ Jean Ancel, *Contribuții la istoria României. Problema evreiască*, vol. I, *Partea întâi*, București, 2001, p. 200.

⁷⁴ ANDJ Suceava, Fond prefectura județului Baia, inv. nr. 274, 1/1939 f. 176.

⁷⁵ Jean Ancel, *op. cit.* p. 207.

evrei au fost împușcați în satele din jurul Sucevei, la Comănești, Igești, Costâna, Zaharești⁷⁶. Măsurile de evacuare a evreilor din zonele de frontieră au constituit o prioritate a guvernului român după restabilirea liniștii. Comunități întregi de evrei din județele Rădăuți și Suceava au fost împrăștiate în Moldova sau chiar încarcerate în lagăre din Oltenia⁷⁷. Violențele au continuat și în zilele următoare, trenurile pe ruta Suceava-Pășcani devenind un loc predilect pentru aceste incidente. Unii evrei au fost aruncați din tren⁷⁸. Trenul Dornești-București a fost unul dintre locurile supliciului la care au fost supuși evreii. O razie a organelor militare și polițienești au supravegheat în zilele de 6-7 iulie populația evreiască din județele Rădăuți, Suceava, Câmpulung, nefiind străine de moartea mai multor evrei⁷⁹.

Totodată a reînceput lupta pentru putere în cadrul Mișcării legionare. Pe lângă Horia Sima s-au angrenat în această luptă Constantin Papanace, Ilie Gârneață, Virgil Ionescu, Vasile Noveanu, Radu Budișteanu și Ion Zelea Codreanu⁸⁰. În aceste evenimente a fost implicat și fostul șef al Legiunii în Bucovina, Vasile Iașinski, „care se bucurase de mare prestigiu în mișcare” și care milita pentru împăcarea liderilor legionari. Fost șef al grupului „Răzleții”, Iașinski, deși stătea la Rădăuți, venea des la București pentru a media conflictele⁸¹.

Primii care au aderat la Partidul Națiunii au fost legionarii lui Horia Sima. Nu întreaga Mișcare legionară era de acord cu poziția lui Sima. Comandantul grupului legionar rămas la Berlin a cerut simpatizanților săi să nu colaboreze cu regele și să meargă pe linia intransigenței în relațiile cu acesta. Scrisoarea manifest trimisă regelui pentru a-i cere abdicarea l-a silit pe Horia Sima să-și schimbe poziția, devenind adversarul regimului pe care îl sprijinise, și să pregătească un *putsch*⁸². În ciuda diviziunilor și a luptelor intestinale din Mișcare, legionarii, în frunte cu I.Z. Codreanu, Ilie Gârneață, Radu Mironovici, P.P. Panaitescu ș.a. au răspuns „Chemării către camarazi” a comandantului lor. Horia Sima a fost numit ministru al Cultelor, dar în urma unei audiențe la rege, de la care n-a primit satisfacție pentru solicitările sale, a demisionat. Pentru a fi sigur de poziția sa în cadrul Mișcării legionare, Sima a convocat așa numitul For legionar din care făceau parte și bucovinenii Radu Mironescu, Vasile Iașinski sau Traian Brăileanu⁸³. Atrăgându-și susținerea lui Radu Mironovici și a lui Ilie Gârneață, el și-a consolidat poziția la conducerea Legiunii. După Dictatul de la Viena și noile rășluri teritoriale la care România a fost supusă fără să poată face nimic, poziția regelui și a regimului său a devenit extrem de fragilă. Sosea ceasul Mișcării legionare.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 212-214.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 234.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 178.

⁷⁹ ANDJ Suceava, Fond prefectura județului Baia, inv. nr. 274, 1/1939, f. 176.

⁸⁰ Armin Heinen, *op. cit.*, p. 406-407.

⁸¹ Ilarion Țiu, *op. cit.*, p. 182.

⁸² Ștefan Palaghița, *op. cit.*, p. 131.

⁸³ Ilarion Țiu, *op. cit.*, p. 188.

Manifestațiile împotriva hotărârilor de la Viena au fost deturnate de legionari în scopul forțării regelui să abdice. Așa numita „revoluție” din 3-4 septembrie 1940 a fost însă un eșec și doar schimbările din zilele următoare au făcut ca Legiunea să iasă din situația de mișcare conspirativă, în care ajunsese. Bucovina, fără cea mai importantă parte a sa, a rămas pasivă la evenimentele din 3-4 septembrie. În Suceava nu s-a înregistrat nici-un fel de dezordine⁸⁴. Generalul Ion Antonescu, având sprijinul Germaniei, l-a silit pe rege să părăsească țara, dar nu a avut un partener viabil pentru guvernare. Liderii partidelor democratice au refuzat colaborarea, astfel încât Mișcarea legionară, având sprijinul masiv al Germaniei, a fost adusă la putere pentru a susține guvernul Ion Antonescu. România intra într-o nouă fază a istoriei ei.

Mișcarea legionară a ajuns la putere nu prin lupta sa proprie, ci favorizată de conjunctura internă și externă. Meritul pe care și l-a arogat nu îi aparține ei direct, ci susținătorilor pe care îi avea atât în țară, cât și la Berlin. Anii 1938-1940 au produs o schimbare în structurile Legiunii. În urma confruntării cu regele Carol al II-lea, Mișcarea legionară și-a pierdut cei mai reprezentativi lideri. Veghea gardă condusă de Corneliu Codreanu a fost anihilată violent, lăsând loc unui sâmbure terorist îndrumat de Horia Sima. Sub presiunea regimului carlist, Garda de Fier s-a transformat dintr-o mișcare de masă într-un partid de cadre. Ea nu mai avea nimic comun cu mișcarea lui Corneliu Zelea Codreanu. Meritul Legiunii în acești ani a fost că și-a păstrat credința în șansa sa, în condițiile dificile ale reprimării. Atracția pe care au exercitat-o Codreanu și ideile altruiste ale Mișcării din faza de început au păstrat o serie de elemente legionare care s-au văzut acum aduse la putere. O explicație asupra fenomenului legionar a găsit-o, e drept, mult mai târziu, regele Mihai. El înțelegea atracția tineretului spre totalitarism prin propaganda pentru dreptate, ordine și justiție la care recurgea aceasta. „Oamenii tineri au un instinct al dreptății mai dezvoltat decât ceilalți. Ei văd mai bine compromisurile, iar totalitarismul făgăduiește întotdeauna să despartă apele. Asta atrage simțul de dreptate al tânărului”⁸⁵. Garda de Fier s-a manifestat sub forma înlocuirii democrației cu un regim de inspirație de dreapta, naționalist. Folosindu-se de erodarea democrației și a partidelor politice românești, ca și de naționalismul românilor, Legiunea a încercat să legitimizeze propriile acțiuni politice. Dar Mișcarea legionară s-a compromis în ochii propriilor suporteri. După moartea lui Corneliu Codreanu ea nu mai era o mișcare populară, fiind formată din oportuniști. Mai mult, dacă Codreanu și-a fascinat generația prin personalitatea sa, Horia Sima era dominat de „filosofia bombei” și reprezenta aripa radicală, teroristă, a Legiunii.

Anii 1938-1940 au fost decisivi în istoria Gărzii de Fier. Acum s-au înlocuit liderii unei generații cu elemente de la nivelele inferioare ale structurii Mișcării, adepți ale lui Horia Sima. Acestea aveau să schimbe tactica de acțiuni a legionarismului, aducând în față partea ei violentă și compromițând definitiv extrema dreaptă din România.

⁸⁴ Mardarie Popinciuc, *op. cit.*, p. 328.

⁸⁵ Mircea Ciobanu, *Nimic fără Dumnezeu. Noi convorbiri cu Mihai I al României*, București, 1992, p. 77.

The Legionary Movement in Bucovina after Corneliu Zelea Codreanu's Death (1939-1940)

Abstract

The Legion tried to legitimate its own political actions by taking advantage of the decline of democracy and of Romanian political parties. But the Legionary Movement compromised itself in the face of their own adherents. After the assassination of Corneliu Zelea Codreanu the movement changed from a populist stream into groups of opportunists. The 1938-1940 period signaled a change in the power structures of the Legion. During the conflict with the king Carol the II, the movement lost one of the most important leaders. The old, first group of Corneliu Codreanu was violently destroyed and replaced with a small terrorist circle lead by Horia Sima. Under the pressure of king Carol's regime the Legion transformed from a popular, mass movement into a party lead by "professional" activists. Now there was nothing related with Corneliu Codreanu ideals.

The good fact in the Legion's decisions on that period was that they kept on their belief in their chances during they were repressed. The fascination that Codreanu empowered and their idealistically belief from the beginning of the movement was continued by some of the leaders that were included in the power structures.

The 1938-1940 years were crucial in the Iron Guard history. The leaders of a generation were replaced with others from the inferior, low levels of the organization, which were Horia Sima's people. These facts have changed the area and the ways of actions of Legion as movement raising the violent side of it, totally compromising the right extremists in Romania.